

УДК 821.1

ТВОРЧИСТЬ Ф. ДЮРРЕНМАТТА В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ПРОЦЕСІ

Гайсюк Л.І., Дзіковська Л.М.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У статті розглянута творчість Ф. Дюрренматта в сучасному літературознавчому процесі. Визначено, що з появою перших творів Дюрренматта письменник відразу ж потрапляє в поле зору критики. Також у статті визначено, що філологи вивчали жанрову специфіку, мотиви, прийоми і більш приватні аспекти, доміанти в творах Дюрренматта, наприклад, Також дійшли висновку, що У художніх творах Дюрренматта є дві основні теми: по-перше, сумніви в людській діяльності, по-друге, світ як лабіринт. Дюрренматт показує своєму читачу світ у вигляді лабіринту. Людина є заручником Всесвіту, яка постає у вигляді хаосу і управляється випадком концепцію світу як лабіринту.

Ключові слова: літературознавство, Ф. Дюрренматт, критика, процес, творчість.

Постановка проблеми. Німецькомовний письменник Фрідріх Дюрренматт (1921-1990) відомий не тільки в рідній Швейцарії, але і по всьому світу. Він автор численних художніх творів, а також публіцист і художник-графік. Славу Дюрренматту принесла саме його літературна творчість, в якій захоплюючий сюжет і оригінальний гумор поєднуються з серйозною філософською проблематикою, – роздумами про проблеми соціуму і долі людства. На даний момент спадщина Дюрренматта становить 37 томів, а загальний тираж книг перевищує 20 мільйонів примірників. Письменника по праву можна назвати одним з класиків ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники в ці роки звертають увагу на історико-соціальний контекст його творчості. Письменник завжди звертав увагу на сучасну йому дійсність. Практично всі дослідники, хто займався вивченням творчості Дюрренматта (вітчизняні: Ю. Архипов, Є.Дорошина, Д. Затонський, та закордонні: Л. Козаєва, Л.Невська, Н. Павлова та ін.) відзначають актуальність його творів, їх «вписаність» в соціальний контекст ХХ століття: його схильність до антифашистських настроїв, критику поведінки Швейцарії у Другій світовій війні («Швейцарці намагалися ... прояснити власне «непреодолене прошле»» [9, с.298]. Як відзначив Ю. Архипов, Дюрренматта цікавить «механіка взаємодії індивіда і колективу, особистості і суспільства» [1, с. 493], його твори називають притчами «про неблагополуччя сучасного буржуазного світу, про брехню і лицемірство, на яких зводять на Заході «економічне диво»» [1, с. 497]. При цьому віднести творчість письменника до якогось одного напрямку виявляється вкрай важко. Наприклад, Ю. Архипов пише, що Дюрренматта в монографічній літературі давно охрестили «незручним», маючи на увазі як його репутацію бунтаря і ідко-глузливого дотепника («незручного» і нерідко неугодного суспільству), так і відчайдушну суперечливість його поглядів, концепцій, ідей («незручну» численним критикам) [1, с. 500].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Саме тому в дослідженнях 1980-1990-х років [8; 10], базою класики «дюрренматтознавства» стала тенденція розглядати творчість швейцарця як синтез різних напрям-

ків в літературі, намагаючись виявити генетичні та типологічні впливи. Вчені розглядали його твори через призму кафкіанства і експресіонізму, відзначали полеміку з екзистенціалізму (різні погляди на можливості людини), аналізували вплив на письменника ідеями Б. Брехта, який деякий час проживав у Швейцарії, і театру абсурду С. Беккета. А в російському літературознавстві [3, с. 11] песимістичні, гостросоціальні п'єси автора розглядали як докір неправильно влаштованого суспільства і попередження людства. В цілому ж, незважаючи на вивчення окремих аспектів творчості Ф. Дюрренматта, в сучасному вітчизняному літературознавстві на даному етапі не існує жодного дослідження, де його художня проза розглядалася б в єдності формальних і змістовних якостей, визначалося її місце в творчості письменника.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення особливостей творчості Ф.Дюрренматта у сучасному літературознавчому процесі.

Виклад основного матеріалу. Майбутній драматург і прозаїк народився в маленькому швейцарському селі в кантоні Берн, в родині протестантського священика. З ранніх років він відчував схильність до словесної творчості і малювання. Пізніше його сім'я переїжджає з провінції в місто, і саме там майбутній письменник вступає до Бернського, а потім Цюрихського університетів. Він «цікавився всім потроху: то вивчав теологію, то занурювався в філологію, вивчивши грецьку мову, читав в оригіналі античних філософів, потім захопився історією мистецтв, займався живописом, навіть працював деякий час художником-графіком і, нарешті, зупинив свій вибір на літературі» [8, с. 171].

Письменство стало його основним заняттям і покликанням. Дюрренматт один за іншим створював кримінальні романи, камерні п'єси, новели-притчі, радіокомпозиції, теоретичні праці з самих різних галузей знань, есе про знаменитих вчених [См.: Л. Невська, 6, с. 5]. На думку російського дослідника Л.Невської, його перші досліді були не зовсім вдалі, але пізніше Дюрренматт знайшов свою формулу успіху: «Захоплюючі, пригодніцькі та детективні сюжети він використовував в якості оболонки для складної філософської начинки» [6, с. 8].

З появою перших творів Дюрренматта письменник відразу ж потрапляє в поле зору критики. Перших дослідників його творчості цікавило місце Дюрренматта в історико-літературному процесі. Літературознавці [1; 2; 5] відзначають, що в своїх п'єсах і романах Дюрренматт, як і багато його сучасників, використовує прийоми, властиві драматургії постмодернізму (мовну гру, іронію автора, постійну зміну амплуа персонажів, розгорнуті авторські ремарки).

У 2000-і роки в філологічному середовищі інтерес до ідей Дюрренматта падає. Сучасні дослідники присвячують свої дисертації таким аспектам його творів, як образ автора, особливості граматики і лексики, специфіка побудови діалогів персонажів. Увага фахівців зміщується від проблемно-тематичного та ідейного змісту п'єс до їх словесної організації [6; 12]. На перший план виходять структурний і лінгвістичний методи дослідження.

У німецькому літературознавстві Дюрренматт був і залишається одним з самих досліджуваних авторів. Інтерес до його творчості не згасав протягом усього ХХ століття. Багато філологів розглядали спадщину письменника в компаративному аспекті, порівнюючи праці Дюрренматта з творами Макса Фріша і Жана Поля Сартра, драмами Петера Вайса і Бертольда Брехта [18; 19].

Також філологи вивчали жанрову специфіку, мотиви, прийоми і більш приватні аспекти, домінуючі в творах Дюрренматта, наприклад, концепцію світу як лабіринту [14; 15], роль і специфіку гумору. Саме ці дослідження дозволяють говорити про унікальність творів швейцарського письменника.

Світогляд Дюрренматта в значній мірі визначається шляхом випадковості і принципу хаосу. Згідно з його уявленням, історія тоді додумана до кінця, коли приймає «найгірший оборот» [2, с. 14]. Ще однією складовою його творчості і мислення є тема прощання і смерті [7]. Часто в його п'єсах люди вмирають за нез'ясованих обставин. Смерть для нього як «двигун еволюції», в ній закладаються основи початку і кінця існування [7, с. 11].

У 1954-1955 році в своїй доповіді «Проблеми театру» Дюрренматт характеризує наш сучасний світ як неймовірний хаос в результаті зростаючого населення, механізації, ЗМІ та анонімного управлінського апарату. На його думку, «сучасна держава стала некерованою, анонімною, бюрократичною» [8, с. 19]. Ці аспекти показують, яких уявлень дотримується Дюрренматт; їх він застосовує в своїх роботах, граючи з очікуваннями читача, і в кінці показує те, чого ніхто не міг очікувати. Цей парадокс його робіт також відбивається в стані речей, реальна структура яких пояснюється виключно у фіналі твору [9, с. 298].

Перебільшуючи стан речей, Дюрренматт зриває маску з обличчя героя в своїх творах. За гротескною грою на сцені ховається справжній характер цього світу: жадібність і безсилля людини.

У художніх творах Дюрренматта є дві основні теми: по-перше, сумніви в людській діяльності, по-друге, світ як лабіринт.

Дюрренматт показує своєму читачу світ у вигляді лабіринту. Людина є заручником Всесвіту, яка постає у вигляді хаосу і управляється випадком [10]. За словами Дюрренматта, «людству залишається тільки комедія» [11].

Як вважав сам Дюрренматт, трагедії як виду мистецтва більше не стало в цьому світі, який він описує. Трагедія потребує структурованої дійсності з чіткими цінностями і законами, яких немає в хаосі, який панує на сьогоднішній день. «Трагедія, – резюмує письменник, – передбачає провину, нужду, міру, відповідальність. Тільки лише комедія залишається єдиною формою театру, тому що грає в тому світі, який піддається правилам хаосу. Світ комедії постійно змінюється» [9, с. 300]. У грі абсурд представлений частково безглуздими текстами або інсценівками відчуженості. Важливим елементом є і те, що комедія і трагедія знаходяться поруч один з одним.

У процесі вивчення творчості письменника в шкільній програмі, учні повинні прийти до висновку, що Ф. Дюрренматт – один з письменників не тільки швейцарської, а й світової літератури ХХ століття. Почавши з оповідань (часто абсурдних і похмурих), він перейшов до великої прозової форми – романів, і, нарешті, до визнаної вершини його творчості – драматургії. Виникає гостро окреслена проблематика і своєрідність художнього світу. Швидко зростає інтерес до його творчості не тільки в Швейцарії, але і за її межами. Пік популярності Ф. Дюрренматта припав на шістьдесяті роки. П'єси «Ромул Великий» (1949), «Візит Старої Дами» (1956), «Фізики» (1962) обійшли сцени світу. У Росії у 1962 році п'єсу «Фізики» ставить Ленінградський театр комедії, а потім і Театр Радянської Армії в Москві. В Україні за комедією «Візит Старої Дами» було знято художній фільм. У Росії твори Дюрренматта багаторазово видаються – до тих пір, поки знайомство не переривається на багато років різкими виступами письменника проти вторгнення радянських танків до Праги. З вісімдесятих років у Німеччині твори Дюрренматта знову видаються і перевидаються. Твори Ф. Дюрренматта перекладені на більш ніж 40 мов світу.

Необхідно відзначити, що в останні десятиліття в зарубіжному літературознавстві з'являються окремі роботи, в яких пізня проза Дюрренматта розглядається в контексті постмодерністської літератури.

Незважаючи на велику кількість публікацій, наявних в зарубіжному літературознавстві, далеко не всі аспекти творчості Ф. Дюрренматта, а саме, художні особливості прозових творів, вивчені.

На думку німецького літературознавця Г. Кнапп [14], деякі роботи, присвячені творчості Ф. Дюрренматта, набувають іноді суб'єктивний, необґрунтований характер. У них присутні інтерпретації, пов'язані скоріше не з самими творами письменника, а з його висловлюванням, які стосуються тільки певного контексту.

Дослідник стосується питань, які були недостатньо висвітлені в колишньому радянському літературознавстві: проблематика і художні особливості ранньої прози, сприйняття Дюррен-

матом сучасного світу як лабіринту, позбавленого причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей.

Висновки і пропозиції. Підбиваючи підсумок усього сказаного вище, у вітчизняній та німецькій філологічній науці дослідники вивчали: 1) місце Дюрренматта в контексті німецького літературознавства і в контексті історії → 2) його приналежність до різних напрямків і стилів, питання про особливості естетики постмодернізму письменника → 3) зіставлення його творів з творчістю інших письменників в компаративному аспекті.

1) Творча спадщина Дюрренматта досить переконлива. → 2) так роман Фрідріха Дюрренматта «Суддя і його кат» написаний в кримінальному стилі, входить до шкільної програми для обов'язкового прочитання в Німеччині. → 3) Всі свої твори письменник заповідав державі. Але з єдиною умовою – якщо буде створено лі-

тературний архів національного масштабу: Фрідріх Дюрренматт двічі був лауреатом літературної премії Шиллера. → 4) У шкільному курсі літератури в загальноосвітніх та навчальних закладах України включають п'єсу «Візит старої дами» (1956 р.), до шкільної програми входить до обов'язкового прочитання роман «Суддя і його кат».

Таким чином, перспективою подальшого дослідження бачимо у визначені поглядів Дюрренматта, які загалом можна систематизувати наступним чином: Світ як лабіринт → Дезорієнтація людей → Людям загрожують страх або смерть → Світ знаходиться в хаосі (немає Бога, немає долі, є тільки «випадковість») → Людство прагне «до великого» і не звертає уваги на небезпеку → Безглуздість і безнадійність в світі → Суспільний лад є несправедливим → Світу загрожує занепад → Негативний, критичний погляд на світ, практично немає надії на поліпшення.

Список літератури:

- Архипов Ю.И. 14 тезисов к Фридриху Дюрренматту / Ю.И. Архипов // Дюрренматт Ф. Комедии. – М.: Искусство, 1969. – С. 480-503.
- Дорошина Е.Н. Особенности публицистики Фридриха Дюрренматта: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10 / Е.Н. Дорошина. – М., 1998 – 167 с.
- Дюрренматт Ф. Собрание сочинений. В 5 т. / Сост. Е.А. Кацева; пер. с нем. – Харьков: Фолио; М.: АО «Изд. Группа «Прогресс», 1998. – 496 с.
- Затонский Д.В. Шекспир, Стриндберг, Дюрренматт и современное искусство. О творчестве швейцарского писателя Фридриха Дюрренматта / Д.В. Затонский // Иностранная литература. – 1974. – № 8. – С. 211-219.
- Козаева Л.П. Архитектоника основ лексических единиц в произведениях Фридриха Дюрренматта: когнитивно-прагматический аспект: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Л.П. Козаева. – Москва, 2008. – 204 с.
- Невская Л. Мир-лабиринт «Альпийского затворника» / Л. Невская // Дюрренматт Ф. Поручение, или О наблюдении за наблюдающим за наблюдателями : Драматургия и проза : Пер. с нем. – М.: Мол. Гвардия, 1990. – С. 5-10.
- Павлова Н.С. Невероятность современного мира / Н.С. Павлова // Дюрренматт Ф. Избранное: Сборник: Пер. с нем. / Составл. В. Седельника; Предисл. Н. Павловой. – М.: Радуга, 1990. – С. 5-20.
- Салова Н.Ю. Монолог как компонент художественной структуры эпического и драматического текстов : На материале художественных произведений М. Фриша и Ф. Дюрренматта: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н.Ю. Салова. – Санкт-Петербург, 1999. – 196 с.
- Седельник В.Д., Павлова Н.С. Глава 12. Фридрих Дюрренматт / В.Д. Седельник, Н.С. Павлова // История швейцарской литературы. Т. 3. – М.: ИМЛИ РАН, 2005. – С. 298-344.
- Arnold H. L. Theater als Abbild der labirintischen Welt. Versuch über den Dramatiker Dürrenmatt / H.L. Arnold // Keel D. Über Friedrich Dürrenmatt: Essays u. Zeugnisse von Gottfried Benn bis Saul Bellow. – Zurich: Diogenes, 1980. – 381 s.
- Beckmann H. Eine tragische Komödie / H. Beckmann. – München: Artemis, 1963. – 207 s.
- Berghan W. Friedrich Dürrenmatts Spiel mit den Ideologien / W. Berghan // Frankfurter Hefte. – 1956. – Nr 11. – S. 21-25.
- Braunek M. Die Welt als Bühne: Geschichte des europäischen Theaters / M. Braunek. – Stuttgart, Weimar: Metzler, 1993. – Bd. 1. – 359 s.
- Knapp G.P. Friedrich Dürrenmatt / G.P. Knapp // Frankfurt a M. – Berlin-München: Verlag Moritz Diesterweg, 1983. – 140 s.
- Kreuzer F. Die Welt als Labyrinth. Gespräch mit Friedrich Dürrenmatt / F. Kreuzer // ORF, II. Programm, 1982. – S. 30-35.

Гайсюк Л.И., Дзиковская Л.М.

Измаильский государственный гуманитарный университет

ТВОРЧЕСТВО Ф. ДЮРРЕНМАТТА В СОВРЕМЕННОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В статье рассмотрено творчество Ф. Дюрренматта в современном литературоведческом процессе. Определено, что с появлением первых произведений Дюрренматта писатель сразу же попадает в поле зрения критики. Также в статье определено, что филологи изучали жанровую специфику, мотивы, приемы и более частные аспекты, доминанты в произведениях Дюрренматта, например, также пришли к выводу, что в художественных произведениях Дюрренматта есть две основные темы: во-первых, сомнения в человеческой деятельности, во-вторых, мир как лабиринт. Дюрренматт показывает своему читателю мир в виде лабиринта. Человек является заложником Вселенной, предстает в виде хаоса и управляется случаем концепции мира как лабиринта.

Ключевые слова: литературоведение, Ф. Дюрренматт, критика, процесс, творчество.

Gaysyuk L.I., Dzikovskaya L.M.

Izmail State Humanitarian University

F. DURRENMATT'S CREATIVITY IN THE MODERN LITERATURE-REPORTING PROCESS

Summary

The article deals with the work of F. Durrenmatt in the modern literary process. It is stipulated that with the advent of the first works of Dürrenmatt, the writer immediately falls into the field of critique. It is also stated in the article that philologists studied genre specifics, motives, techniques and more private aspects, dominant in the writings of Dürrenmatta, for example. Also, it came to the conclusion that in the artistic works of Dürrenmatt there are two main themes: first, the doubts in human activity, according to Second, the world is like a maze. Durenamett shows his reader the world in the form of a maze. Man is a hostage to the universe, which appears in the form of chaos and is governed by the case of the concept of the world as a maze.

Keywords: literary studies, F. Durrenmatt, criticism, process, creativity.